

Recension av *Genusperspektiv på språk* (2003) av Kerstin Nordenstam, utg. av Högskoleverket, 60 sidor.

Av Gunilla Byrman, docent i nordiska språk, Växjö universitet

---

Kerstin Nordenstam, docent i nordiska språk i Göteborg, har skrivit en kort men upplysande bok om genusperspektiv på språk. Boken ingår i en serie om genusforskning som Högskoleverket ger ut i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning. Tidigare skrifter finns på Högskoleverkets webbplats (<http://www.hsv.se/jamstalldhet>).

Kerstin Nordenstam gör i denna skrift en introduktion till ämnet och en genomgång av forskning från 1960-tal till 2000-tal, med fokus på nordisk forskning. Genusforskning innebär per definition analyser som kan synliggöra könsbaserade fördomar och frilägga deras konsekvenser. Hon förkastar påståendet att det finns ett kvinnligt och ett manligt språk. Det kan snarare beskrivas så att kvinnor och män använder språket på olika sätt. Språket gör att vi kan organisera världen omkring oss i semantiska system. Relationen mellan språk och verklighet är intrikat genom att språket reflekterar verkligheten och samtidigt bestämmer vårt sätt att se på omvärlden. Nordenstam hävdar att lingvistik är den mest naturvetenskapliga av de humanistiska disciplinerna, och positivismens syn på värderingsfri, objektiv kunskap har dominerat denna vetenskap. Längre behandlades kön som en social variabel likställd med ålder, utbildning och samhällsklass. Ett genusperspektiv innebär att forskarna problematiserar och teoretiserar den sociala konstruktionen kön, och att konstruktionens innehåll inte en gång för alla är given. Begreppet *kön* är inneslutet i andra sociala kategorier och omöjligt att generalisera. Likaledes implicerar ett sådant perspektiv ett emancipatoriskt synsätt som bidrar till social förändring.

Men vad utmärker egentligen språkvetenskap med genusperspektiv? Kerstin Nordenstam besvarar frågan med att denna forskning utgör ett komplement till det androcentriska synsättet som har varit förhärskande inom språkforskningen. Hon skriver att alla discipliner inte kan ha ett genusperspektiv eftersom det perspektivet ibland inte är relevant. Därigenom blir det förstäligt att det bedrivs forskning i kvinnohistoria men inte i kvinnofonologi. Även om det inte bedrivs forskning i feministisk fonologi, kan en feministisk kritik av den nämnda vetenskapen vara befogad och nyttig. Hur detta kan göras med språklig analys borde Nordenstam ha utrett närmare. Kerstin Nordenstam tar i sin forskningsexposé över språk och kön upp tre hypoteser som varit tongivande.

Bristhypotesen går ut på att kvinnors språkbruk är bristfälligt och sämre än mäns. Otto Jespersen (1922) är en tidig anhängare till denna hypotes och Robin Lakoff (1975) en sentida. Lakoff hävdade att kvinnor är osäkrare och artigare än män, vilket visar sig i deras språkbruk. Bristhypotesen har inga seriösa anhängare inom genusforskningen numera, men tanken att kvinnor är underlägsna män finns ännu och har språkliga implikationer.

Dominanshypotesen innebär att mäns makt och dominans över kvinnor avspeglas i språket på olika sätt. Maktbegreppet ställs i fokus, och mäns makt kommer till uttryck vid interaktion, i synnerhet inom den offentliga sfären. Makten finns nedlagd i ordens betydelse, och kvinnors språkbruk måste ses i relation till detta. Exempelvis är flickors och pojkars beteenden i skolan resultatet av samspelet i klassen mellan dem och läraren. Om flickorna får lika mycket taltid som pojkarna uppfattas jämvikten som rubbad av alla inblandade parter. Denna uppfattning bygger på stereotypen att kvinnor ska vara tysta och inte delta i offentlig verksamhet (Jan Einarsson & Tor G. Hultman 1984). Studier har också gjorts av politikerspråk (Kerstin Thelander 1986, Kirsten Gomard 1995, 2001), akademisk

seminarietkultur (Kirsten Gomard 2001, Britt-Louise Gunnarsson 1995, 2002) och anställningsintervjuer (Viveka Adelswärd 1988, 1992, Jan Scheuer 1998). Alla dessa studier pekar på att den offentliga sfären inte är könsneutral utan på ett subtilt sätt tillgodoser männens aktiva och profilerade framtoning. För dem finns ingen motsättning mellan sättet att konstruera manlighet och att förhandla om en position i samhället.

Skillnadshypotesen eller *särartshypotesen* framhäver att kvinnors och mäns språk skiljer sig åt eftersom kvinnor och män tillhör olika kulturer. En tidig företrädare i Sverige för denna riktning var Gustav Cederschiöld (1900). Under 1970- och 1980-talet var frågan om ett speciellt kvinnospråk aktuell. Då ställdes den kvinnliga särarten i centrum, främst av de franska feministerna Julia Kristeva, Luce Irigaray och Hélène Cixous. De ifrågasatte lingvistikens semantiska grunder och antog att kvinnor hade ett särskilt kvinnligt skrivsätt, *l'écriture féminine*. Denna riktning slog inte an i lingvistikretsar i Sverige, främst beroende på att den franska traditionen arbetade med ett abstrakt och utopiskt språk som ligger långt från den nordiska etablerade synen på språk som ett historiskt och socialt system. I USA lanserades ett konstruerat, feministiskt språk *láadan* (Suzette Elgin 1983). Detta fick inte heller något genomslag i Norden.

På 1970-talet gjordes studier som visar på uttalsskillnader, där kvinnor oftare håller sig till standardformer än män. Orsakerna till detta anses vara att kvinnor diskrimineras i det offentliga livet, där männen dominerar och tar för sig av både reellt och symboliskt kapital. Detta skulle göra att många kvinnor för att motverka denna diskriminering samlar symboliskt kapital i privata sfären genom att konstruera och följa moraliska normer.

Kvinnospråket har ofta omtalats som ytligt, osammanhängande och skvallrigt, men empiriska data har saknats. Numera finns undersökningar om kvinnors språkliga interaktion, och Nordenstam själv har gjort några (1987, 1998). Hon konstaterar att den kvinnliga vardagsstilen karakteriseras av fler uppbackningar, mer sammanfallande tal, kortare repliker, snabba ämnesväxlingar, mer samarbete och engagemang än den manliga. Jennifer Coates (1996) har som deltagande observatör kullkastat myten om att kvinnor talar om triviala och oviktiga saker. Däremot har hon belagt att de har god kompetens att konstruera vänskap genom utbyte av berättelser om egna erfarenheter. På så sätt skapas gemensamma betydelser, och samtalsfunktionen är att upprätthålla goda sociala relationer.

Språket har avgörande betydelse i alla kulturer eftersom det är med språket som betydelser och värderingar tillkommer och traderas. I ljuset av detta är det viktigt att fråga sig hur män och kvinnor omtalas, och hur mannen fungerar som norm.

Studier av hur genus framställs i språket är därför viktiga. De ger oss nyckeln till synen på kvinnor och män i en kultur. Olika studier avslöjar att språket är sexistiskt, dvs. världen tolkas i enlighet med stereotypa idéer om kvinnor och män. Kvinnor omtalas ofta som sexobjekt eller manlig egendom och män som handlande agenter. Jan Scheuer (1995) har gjort analys av en dansk exempelsamling som ligger till grund för ett pågående ordboksarbete, där han kartlagt i vilka sammanhang *hans* och *hendes* figurerar. Det framgår att de vanligaste orden som följer efter *hendes* ofta var ord för kroppsdelar (*lår, øjne, kinder*), medan *hans* följs av ord för andlig och offentlig verksamhet (*værker, opfattelse, politiske*). Sålunda framstår män som hegemoniska operatörer och kvinnor som kött- och handelsvaror. Detta ger en stereotyp bild som borde ha betydelse för hur ordboksarbetet ska slutföras och vilka exempel som ska användas i den färdiga ordboken.

Andra frågor som Nordenstam tar upp till behandling är om *hon* ska ersätta *han* som generell pronomen. Spelar det någon roll vilket av dessa två pronomen vi använder? Språkkritiker är överens om att enbart ingripanden i språket inte kan ta bort kvinnodiskriminering, men det kan öka medvetenheten om att språket inte är ett neutralt medium för överföring av idéer och värderingar.

Kerstin Nordenstam diskuterar också genusbegreppets teoretiska status. Hon skriver att användningen av ordet *genus* kan motiveras av att det medvetandegör det problematiska i

könsbegreppet. *Kön* ska inte vara den slutliga förklaringen till olika språkdrags förekomst, hävdar Deborah Cameron (1992). Enligt ett vanligt förekommande socialkonstruktivistiskt synsätt är *kön* produkten av sociala handlingar som skapas i en viss kontext. Det är en social organisationsprincip, inte en individuell egenskap. Enligt Gomard & Krogstad (2001) går det inte att slopa tvåkönsbegreppet i vårt samhälle, men vi måste vara ständigt medvetna om att kvinnlighet och manlighet konstrueras på olika sätt i olika tider och situationer. Många fördomar som ingår i begreppet fungerar som barriärer. Så har ibland en textförfattares biologiska kön framstått som viktigare än textens innehåll och form.

Globaliseringens relation till genusforskning ventileras och frågan om hur kön skapas i ett mångkulturellt samhälle och vilken betydelse detta har för språkbruket. Detta exemplifieras genom att Nordenstam refererar till en undersökning av informationscentraler, *call centres*, och hur kvinnors språkliga kompetens där exploateras i lågbetalda deltidsarbeten (Cameron 2001). Kvinnor anses ha bättre kommunikativ förmåga och högre toleranströskel och därmed bättre förutsättning för att klara jobben på dessa arbetsplatser än män. Kvinnor som tvingas ta dessa arbeten uppmanas att le när de talar i telefonen med kunderna och att imitera den språkliga intimiteten som förekommer i samtal där deltagarna känner varandra väl och bryr sig om varandra. Arbetet genomförs med utgångspunkt i ett standardiserat schema för vad som får och bör sägas till kunderna. Därigenom konstruerar dessa servicearbetare en s.k. *syntetisk personifiering*, som ger effektivitet och förutsägbarhet, vilket är önskvärt i det västerländska konsumtionssamhället. Arbetsituationen är svår p.g.a. tidspress, chefens ständiga övervakning och det emotionella arbete som de anställda utför genom att styra sina egna och andras känslor.

Kerstin Nordenstam har skrivit en läsvärd text som definitivt kan få läsaren att fundera över arbetslivets och privatlivets ofta självklara könsmonster som finns förborgade i språket.

© [Gunilla Byrman](#)